

*Јелена Миљковић Матић**

Институт за политичке студије, Београд

ПРАВОСЛАВНО ДРУШТВО

Владан Станковић, Православно друштво: Култура, установе, развој – Основи социологије религије (социологије православља) и социологије развоја, Институт за политичке студије, Београд 2014. године, 364 стр.

Ову књигу препоручили су за штампу проф. др Зоран Крстић (Богословски факултет у Београду), проф. др Мирољуб Јевтић (Факултет политичких наука у Београду) и проф. др Зоран

* Научни сарадник

Милошевић (Институт за политичке студије у Београду). Аутор је у краткој напомени с којом предаје књигу читаоцима пожелео да његов рад има настављаче који ће сазнања донета у овој књизи продубити. Начином писања датума ставио нам је на знање своје православно опредељење, тако да читалац започиње читање са очекивањем погледа изнутра на православно друштво.

У кратком уводном поглављу, Мапирање православља, аутор је дао своје одређење насловног појма - православног друштва, затим сажет преглед разгранавља хришћанске вере и савремену верску мапу Европе.

У првом поглављу, под насловом Теоријско-методолошки приступи социолошком истраживању, аутор опредељује књигу као допринос познавању социологије православља и социологије развоја, на трагу истраживања Макса Вебера који за живота није успео да се позабави православљем на начин на који је то учинио с протестантизмом и азијским религијама. Тако, ова књига треба да попуни велику празнину која постоји у социолошком приступу религији.

Развој је појам на који се аутор стално осврће. Он наглашава општи – а и посебно код нас - недостатак студија које се баве друштвеним развојем, објашњавајући у чему је како научни тако и друштвени значај оваквих интересовања. Тако, истраживање друштвеног развоја представља секундарни циљ ове студије православног друштва, који произлази из проучавања основне теме као конкретне области, што је и речено истицањем социологије развоја у поднаслову књиге. У овом поглављу детаљно је аутор представио и образложио постојећу релевантну литературу, нарочито наше ауторе, затим мотивацију за обрађивање теме православног друштва, сам предмет, метод, циљ и структуру књиге коју предаје читаоцима, елаборирајући поједине од тих ставки у засебним потпоглављима.

У потпоглављу, на пример, које говори о предмету детаљно су образложена питања на које књига својим садржајем треба да одговори, а затим је пажња усмерена на појмовни пресек кроз студију образлагањем кључних речи које исцрпљују тему књиге – што све заједно даје свестран опис предмета истраживања. Потпоглавље које говори о методу је такође веома садржајно, јер нас упознаје са различитим и иновативним методима које је аутор у свом истраживању примењивао. Његов циљ није само да провери

полазне хипотезе и да заокружи своје истраживање одређеним закључцима, него и да омогући повезивање са другим сличним истраживањима „других хришћанских конфесија“ која наговештава. Ово потпоглавље још једном показује да је предмет истраживања заиста сагледан из свих углова, тако да је само истраживање темељно осмишљено и прецизно планирано, уз употребу метода који треба да доведу до одговора на питања постављена у претходном потпоглављу. Коначно, наилазимо и на потпоглавље у коме аутор оправдава и са научне и са друштвене стране своје истраживање православног друштва и одговарајућег друштвеног развоја, одредивши своју студију као наставак веберовске идеје о утицају религијски одређених вредности на друштво. Ауторова намера је била да оде даље од показивања овог утицаја на ограничено поље привређивања, те да истражи обухватно деловање православља на друштвени менталитет, који се огледа у природи установа и развоју друштва.

Како је један од примарних циљева ове књиге да оформи идеалнотипску представу православног друштва, то се у њеном највећем делу аутор посветио анализи историјских примера друштава Византије и Московije, о којима постоји најобимнија документација у доступној литератури. Тако се у централном делу, који обухвата око стопедесет страна, налазе поглавља Структура православних друштава - у коме се анализирају културни концепти и друштвени положаји и улоге у историјски познатим православним друштвима, као друштвена статика; те Друштвени токови - у коме се осветљавају динамички елементи пословања и развоја. За њима следе синтетички одељци: Установе и развој у православним друштвима, Православна политика развоја – основне предпоставке, затим завршна поглавља централног дела књиге под насловима Појмовник социологије православља и Идеални тип православног друштва.

Књига ту није закључена, јер се аутор бави и статистичким разматрањем развојних показатеља у савременим православним друштвима, на основу графикана које су за 2010. годину урадили ОЕCD и ЕУРОСТАТ за Европу, а које је аутор интерпретирао сходно потребама својих истраживања. Након верификације хипотеза на овај начин следе још Закључна разматрања, са рекапитулацијом најбитнијих тачака из садржаја књиге, затим Поговор проф. др Драгољуба Ђорђевића и Библиографија, са око четири стотине јединица, укључујући и интернет адресе. Међу њима се налазе

како социолошки класици тако и модерни и савремени писци на српско-хрватском и три страна језика. Фусноте су веома информативне, будући се у њима често могу наћи цитати релевантних реченица из дела на која се аутор позива, што читаоцу уштеђује знатан труд који би морао да уложи у трагање за изворима или подршком тврдњама изнетим у књизи.

Православно друштво ступа на нека празна места у подручју друштвених наука. Пре свега, аутор следи узор који је поставио Макс Вебер кад је показао постојање везе између религијске свести и друштвених појава. Ипак, Вебер није на класичан начин и доказао функционисање ове везе у сваком случају, па је зато Станковић поставио као полазиште свог истраживања генералну хипотезу да особености православног хришћанства производе у облицима и функцијама друштава у којима оно доминира одређене правилности које се могу препознати и синтетизовати у идеални тип православног друштва. Друга ствар која је веома присутна у књизи јесте пажња коју је аутор посветио појму друштвеног развоја, за који тврди да је безмало у потпуности запостављен у нашој средини, а ни другде није повезиван са истраживањем православља. У књизи *Православно друштво* питање друштвеног развоја се појављује као трагање за одговорима на питања постоје ли и које су друштвене, економске и политичке последице православног приступа човеку и свету, то јест покушај увида у опште домаћаје литургијског живљења - које је, иначе, уобичајено сведено у границе појединачног живота.

Са социолошког становишта, на ком је конципирана књига *Православно друштво*, аутор православљу приступа из критичког угла, као идеологији која у својој основи не подржава човекову друштвеност. Он то наговештава у хипотезама, а приказано истраживање је исте потврдило, обогаћене додатним налазима које је анализа изнедрила. Хипотезе од којих аутор креће у истраживање су следеће: 1) контемплативна побожност православне културе умањује радну мотивацију; 2) етатизација друштва доводи до премоди јавног над приватним; 3) социјална питања решавају се буџетским давањима; 4) православна култура не делује подстицајно ка прагматизму иновативне научно-технолошке праксе; 5) изразито учешће аграра у привредној структури. Проучавањем развојних показатеља и природе установа аутор је увидео да православни ментални амбијент генерално не погодује испољавању и

развијању човекове друштвене стране личности и уопште световне оријентације, а поготово је индиферентно према самом друштву и његовом развоју. У том смислу је утврдио постојање корелације између православља и друштвених установа, као и политике развоја. Од односа према раду, преко односа према материјалним добрима, расподеле моћи, пословне оријентације, организовања привреде, све до схватања науке и уметности – православна друштва показују међусобну сличност, што је омогућило формирање идеалног модела православног друштва. Фокус је усмерен на спасење људи у вечности, па је живот на земљи у значајној мери сведен на задовољавање нужних потреба у циљу опстанка. У сложеној друштвеној структури која се, тако, не развија у оптимистичним категоријама долази до различитих непожељних правилности, као што је корумпираност или бирократизација. Посебно је у књизи истакнута улога манастирске културе, с њеним наглашеним – чак искључивим - неговањем духа, која је у великој мери представљала модел према коме су се организовала целокупна историјска православна друштва. Тек је руски цар Петар Велики променио курс, управивши највеће православно друштво у правцу развоја по узору на западну Европу, мада је аутор препознао и у Совјетском Савезу и у Руској Федерацији и даље присуство неких од карактеристичних феномена православног друштва – какве је, уосталом, показала и анализа савремених графикана из 2010. године који се односе на све европске земље, па и на оне са већинским православним становништвом.

На неким местима у књизи аутор као да показује своје незадовољство због запостављања овоземаљских проблема у православним друштвима, што овом научном делу даје једну личну ноту која открива ауторову бригу за добробит сопственог православног друштва - а вероватно и свих друштава из истог цивилизацијског круга. Особеностима припада и специфично правописно чистунство, тако да у књизи можемо прочитати речи као што су „подпадати“, „предпоставити“, „изпомагати“, „обезправљеност“, затим „да би смо“, „хришћанизација“, „економно“, „светотачко“.

Аутор показује владање неколиким научним областима које је било потребно укључити у овако обухватно истраживање – социологија, богословија, политикологија, економија. И различити приступи проблему православног друштва су заступљени у књизи, на трагу великих теорија какве су Веберова или Хантингтонова.

Аутор Поговора нас упознаје и са предисторијом књиге *Православно друштво*, која се састоји од разних објављених радова са парцијалним истраживањима, међу којима су неки изазвали полемичке одговоре колега. Све ово упућује на претпоставку да књигу очекује веома активно суделовање у токовима науке. То би заиста требало да буде тако, с обзиром на чињеницу да је аутор покренуо мноштво питања, и из многих научних области, међу којима је на нека одговорио, на друга понудио могуће одговоре, док је нека само назначио.

Аутор је својом књигом осветлио из различитих углова православно друштво у глобалу, дајући не само његову идеалтипску слику створену из анализе РOMEје и Московије и одатле произлазеће појмове коришћене ради провере хипотеза, него и показујући на одлике овог друштвеног типа које се могу пратити све до у савремено секуларно доба. Такође, он је својом књигом дао значајан допринос истраживањима друштвеног развоја. Указујући на слабости православних друштава аутор је сачинио и драгоцену упутство за друштвене руководиоце у свим развојним гранама, чиме је ова књига добила аспект трајне актуелности - упркос претежно историјском свом садржају и поред пролазне врсте актуелности коју јој дају прикази савремених статистика са ауторовим тумачењима. Тако се ова литература може консултовати било да се Србија окрене према ЕУ било да се окрене на другу страну према земљама БРИКСа.

Књига *Православно друштво* се не може описати укратко, нити једноставним речима, јер у себи садржи научну па и практичну разноврсност за неколико књига. Потребно је прочитати је и ишчитавати је, пошто нуди велико богатство приказа, налаза, метода, мишљења, литературе. Она може бити полазиште за многа даља проучавања у области друштвених наука, а засигурно ће представљати незаобилазну литературу и за друга различита истраживања. Због свега реченог препоручујемо књигу *Православно друштво* аутора Владана Станковића пажњи научне и шире јавности.